

KULTURA SLOVA

Casopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu

Orgán
Jazykovedného ústavu
Eduvóita Štúra
SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Klára Buzássyová, Adriana Ferencíková, Ján Findra, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, František Kočíš, Ivan Mašári, Mária Pisáriková, Matej Považaj, Anna Rýzková, Ján Sabol, Pavol Žigo

REDAKCIÁ

813 64 Bratislava, Nálepkova 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNIK 23 — ČÍSLO 6

OBSAH

KAČALA, J.: Slovenská lexikografia dnes	193
MASÁR, I.: Vlastnosti termínu (Motivovanosť termínu)	202
POVAŽAJ, M.: Kodifikácia a jej uplatňovanie v jazykovej práxi	207
HORÁK, G.: Tri slovné hry v diele Petra Jaroša	212

Rozličnosti

Konzervativizmus — konzervativizmus. K. Buzássyová	217
--	-----

Správy a posudky

II. kongres o poľskej jazykovej kultúre. M. Pančíková	219
Slovenčina v našom živote. M. Pisáriková	221

Spytovali ste sa

Koncertant. P. Odaloš	223
Značka kilobytu je kB či KB? J. Horecký	224

Slovenská lexikografia dnes

JÁN KAČALA

Ak vezmeme do úvahy len také všeobecne známe lexikografické diela z pera Slovákov v minulosti, ako je rukopisný latinsko-slovenský slovník kamaldulských mníchov z r. 1763, Bernolákov *Slovár slovenský, česko-latinsko-nemecko-uherský* (6 zv. z r. 1825—1827) alebo Palkovičov *Česko-nemecko-latinský slovník* (2 zv. z r. 1820 a 1822), môžeme povedať, že slovenská lexikografia má dlhú tradíciu. Pritom korene slovníkovej tvorby na Slovensku siahajú oveľa hlbšie do minulosti (podrobnejšie o tom hovorí M. Hayeková v práci *Dejiny slovenských slovníkov do roku 1945*). Ako píše E. Jóna (*Slovenská reč*, 16, 1950—51, s. 275), v Trnave vzniklo viacero slovníkov už v 17. a na začiatku 18. stor. Prekladový *Uhorsko-slovensko-latinský slovník* je už z r. 1648. V slovenskej lexikografii takto zanechalo svoju stopu predispisovné obdobie vo vývine nášho jazyka a veľké vzopäťie — zásluhou prvého kodifikátora nášho spisovného jazyka A. Bernoláka a vydavateľa jeho slovníkov J. Palkoviča — značilo bernolákovské obdobie vo vývine slovenského jazyka. Žiaľ, analogickú stopu nezanechalo štúrovské obdobie vo vývine nášho jazyka (hoci ide o rozhodujúce obdobie), pretože — ako je známe — Štúrov projekt výkladového slovníka sa neuskutočnil, keďže podmienky národného hnutia po r. 1848 sa skomplikovali a vedúci činitelia slovenského národného hnutia v polovici 19. storočia boli viazaní predovšetkým spoločensko-politickejmi úlohami. Z tohto obdobia nám ostali iba prekladové slovníky (*nový Maďarsko-slovenský a slovensko-maďarský slovník* Š. Jančoviča z r. 1848, 2. vyd. 1863 a *Slovník slovenskej, maďarskej a nemeckej reči* J. Loosa z r. 1871). *Tvrdejši Slovenský frazeologický slovník* z r. 1931 bol vo svojom čase

užitočnou pomôckou, ale je medzerovitý, často je to iba súpis slov, a nie aj predstavenie ich významov. *Slovník spisovného jazyka slovenského* (I. diel 1946) od autorov A. Jánošíka — E. Jónu zostal z mi-mojazykovedných príčin nedokončený. Obdobie po r. 1945 zároveň prináša dosť veľký zvrat v lexikografickom spracúvaní slovnej zásoby slovenčiny. Toto obdobie totiž značí predovšetkým utvorenie a vydanie prvého kompletného výkladového slovníka spisovnej slovenčiny — *Slovníka slovenského jazyka* (jeho šest dielov vyšlo v r. 1959—1968) — a po necelých 20 rokoch aj skoncipovanie a vydanie jednozväzkovo-vého *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* (1987). Okrem toho boli v tomto období skoncipované a vydané pozoruhodné prekladové slovníky, najmä päťdielny *Veľký rusko-slovenský slovník* (1960—1970) a *Česko-slovenský slovník* (1. vyd. 1979, 2. vyd. 1981). Rozpracovaný je *Veľký slovensko-ruský slovník*, z ktorého vyšli doteraz 3 diely z plánovaných šest a 4. je v tlači. Pripravený je projekt nového viaczväzkovo-vého rusko-slovenského slovníka, ktorý si po takmer 30 rokoch od vyjdenia 1. zväzku *Veľkého rusko-slovenského slovníka* vyžaduje značné úpravy.

Obdobie po r. 1945 je z hľadiska tvorby a vydávania lexikografických diel o slovenčine pozoruhodné aj inak: tým, že sa reálne pamäta na lexikografický opis slovnej zásoby celého národného jazyka vrátane jeho dejín. Myslíme tu na projekt *Slovníka slovenských nárečí*, z ktorého 1. zväzok sa odovzdáva do výroby (rozplánovaný je na 3 zväzky), a na *Historický slovník slovenského jazyka*, ktorý je rozplánovaný na 6 zväzkov, z nich 1. je už odovzdaný do vydavateľstva Veda a druhý sa odovzdáva v tomto roku. V súčasnosti sa pracuje aj na akademickom *Synonymickom slovníku slovenčiny*. Rozpracovaný je aj *Slovenský etymologický slovník*, o jeho súčasnom stave prípravy na vydanie však nemáme presnejšie informácie. Záujemcov o projekt tohto slovníka, ako aj o ostatné lexikografické diela pripravené, resp. pripravované v súčasnosti v Jazykovednom ústave L. Štúra SAV možno odkázať na zborník *Obsah a forma v slovnej zásobe* z r. 1984, ktorý zhŕňa materiál z vedeckej konferencie ústavu o výskume a opise slovnej zásoby slovenčiny konanej r. 1983.

Významný americký lekár a biológ Lewis Thomas vo svojej knižke esejí, ktorej český preklad vyšiel r. 1981 v Mladej fronte, píše: „Žijeme tým, že premieňame energiu do slov, ukladáme energiu do slov a uvoľňujeme ju v riadených explóziách“ (s. 72). Ak by sme chceli na túto myšlienku nadviazať, mohli by sme povedať, že lexikografi okrem toho, že spolu s ostatnými členmi jazykového spoločenstva premieňajú energiu do slov, zároveň túto energiu uloženú do slov a jej výsledky identifikujú, zhromažďujú, usporadúvajú a hodnotia. Výsledky svojej vlastnej energie vloženej do tejto identifikačnej, zhromažďovacej, us-

poradúvacej a hodnotiacej činnosti vo vzťahu k slovám svojho jazykového spoločenstva predkladajú tomuto spoločenstvu v podobe rozličných typov lexikografických diel, t. j. rozličných typov slovníkov. Už sme podali krátku informáciu o jestvujúcich a pripravovaných lexikografických dielach. Táto krátká informácia nie je ani vyčerpávajúca, ani úplná — pravdaže, o vyčerpávajúco alebo úplnú informáciu nám tu nejde. Kladieme si skôr otázku, či je tvorba lexikografických diel na Slovensku na úrovni porovnatellej s medzinárodnou úrovňou, či sa jej venuje primeraná pozornosť a či sa robí na správnom mieste. Ako vidieť, ide vlastne o viaceré samostatné otázky a odpoveď na ne nás priviedie aj k formulovaniu úloh, ktoré stoja pred slovenskou lexicografiou v súčasnosti a najbližej budúcnosti.

Bude azda objektívnejšie, ak o kvalite slovenských výkladových a prekladových slovníkov vypracúvaných v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV necháme prehovoriť odborníkov nezainteresovaných priamo na týchto dielach. O kladnom hodnotení svedčia predovšetkým zahraničné ohľasy na naše pracovné výsledky, najmä ohľasy z nášho najbližšieho okolia. Známe sú nám napr. uznanlivé vyjadrenia jazykovedcov z NDR o najnovšom Krátkom slovníku slovenského jazyka, zo skúsenosti jeho autorského kolektívu čerpajú teraz poľskí jazykovedci, bulharskí jazykovedci čerpajú z teórie a praxe tvorby nášho Slovníka slovenských nárečí, v Čechách aj v Sovietskom zväze sa s uznaním vyjadrujú o Veľkom rusko-slovenskom slovníku, ako aj o vychádzajúcim Veľkom slovensko-ruskom slovníku. Pravdaže, takéto stanoviská nám nemôžu a nesmú zastrieť zrak a zabrániť kritickému pohľadu na naše vlastné pracovné výsledky. Vo výkladových slovníkoch jesto stále čo zlepšovať pri tvorbe výkladov lexikálnych jednotiek (t. j. slov i lexikalizovaných a frazeologických spojení), pri uvádzaní normativných, ako aj štýlových a štýlistických charakteristik, pri uplatňovaní metódy sústavnej vnútroatajškovej konfrontácie spracúvaných slov, najmä ich významov, pri práci so synonymami, pri uvádzaní údajov o syntaktickej a sémantickej spájateľnosti spracúvaných slov, pri výbere dokladových spojení, pri spracúvaní pravidelne tvorených slov na základe slovotvorných vzťahov a pri ďalších lexikografických problémoch.

V súčasnej jazykovede predstavuje jeden z centrálnych prúdov sémantická syntax, vychádzajúca pri skúmaní sémantiky vety zo sémantiky jej integrálnych častí, t. j. lexikálnych jednotiek. Jedným z prejavov tejto orientácie je tvorba valenčných alebo intenčných slovníkov. V nich sa opisujú valenčné, resp. intenčné vlastnosti slov, t. j. ich sémantická a syntaktická spájateľnosť s pomenovaniami inej slovnodruhovej platnosti. Centrálna pozornosť sa venuje z pochopiteľných dôvodov slovesu ako rozhodujúcemu konštitutívному prvku vety,

ale neobchádzajú sa ani iné slovné druhy (napr. v nemčine majú aj valenčný slovník príavných a podstatných mien). Na Slovensku slovník spájateľnosti sa zatiaľ nepripravuje. Informácie o sémantickej a syntaktickej spájateľnosti hľadáme preto vo výkladových slovníkoch. Pravdaže, vo výkladových slovníkoch sa s týmito údajmi neráta ako s údajmi prvoradého významu, preto ich zatiaľ nie je veľa. Najdalej zašiel v týchto informáciách Krátky slovník slovenského jazyka, v ktorom sa napr. pri hesle *dohodnúť* možno dočítať, že má význam „*dohovoriť, dosiahnuť dohodu*“ z *hľadiska jedného*, kým pri zvratnom náprotívku tohto slovesa, t. j. *dohodnúť sa*, je uvedený údaj *i vzájomne*. Údaje tohto druhu sa sice ani v Krátkom slovníku slovenského jazyka ešte neuvádzajú sústavne, ale už ukazujú cestu, ktorou sa možno a treba v tomto bude uberať v budúcnosti. Metodiku získavania a uvádzania údajov tohto druhu starostlivo rozpracúvajú jazykovedci v NDR (ukazuje to napr. zborník *Die Lexikographie von heute und das Wörterbuch von morgen*, ktorý vyšiel v redakcii J. Schildta a D. Viehwegera v sérii *Linguistische Studien* v Berline r. 1983). Ak budeme chcieť, aby sa táto úloha riešila systematicky a dôsledne už v budúcom strednom type výkladového slovníka spisovej slovenčiny, bude to vyžadovať nemálo tvorivej jazykovednej práce, pretože zatiaľ nemáme v tejto oblasti ani predbežný cieľavedomý výskum.

Problémom našich doterajších výkladových slovníkov je napríklad uvádzanie údajov o pôvode slov. Nateraz sa táto úloha rieši iba v tzv. slovníkoch cudzích slov, kde je údaj o pôvode slova jedným zo základných, kým vo výkladových slovníkoch je to iba údaj jeden z mnohých. Ak však vychádzame z predpokladu ďalšieho rozvoja slovenskej lexikografie a zdokonalovania jej postupov a metód, musíme nielen pripustiť, ale aj požadovať, aby sa informačná báza budúcich výkladových slovníkov slovenského spisovného jazyka obohatila aj o údaj o pôvode slova. O tejto požiadavke a o spôsoboch jej naplnenia možno uvažovať už pri príprave budúceho stredného typu výkladového slovníka slovenského jazyka, ktorý sa zaradí do pracovných plánov Jazykovedného ústavu Ludovíta Štúra SAV v budúcej päťročnici po dokončení pripravovaného *Synonymického slovníka slovenčiny*.

Treba mať ustavične na mysli, že výkladový slovník národného jazyka je mnohodimenzionálne dielo, ktoré v istom zmysle syntetizuje poznatky všetkých ostatných jazykovedných disciplín, ba odzrkadluje aj ich teoretickú úroveň, najmä lexikológie, ale aj gramatiky, t. j. morfológie a syntaxe, hľáskoslovia a pravopisu, teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry. Hoci je jazyková lexikografia osobitná jazykovedná disciplína, nadväzujúca najmä na lexikológiu, ale s vlastnými postupmi a technikou, treba podľa nášho presvedčenia vychádzať z predstavy, že dobré lexikografické dielo nie je len výsledkom poznania

lexikálnej zásoby jazyka, lež predpokladá, aby bol poriadok aj v ostatných spomenutých jazykovedných disciplínach, aby bola k dispozícii solídne rozpracovaná gramatická teória a opis gramatických prostriedkov jazyka (osobitne tvarov a väzieb), aby sa vychádzalo z adekvátnej teórie národného a spisovného jazyka, ako aj teórie jazykovej kultúry, aby jestvovala teória funkčných štýlov a štýlového i štýlistického rozvrstvenia spisovného jazyka, aby boli vyriešené základné fonologické, najmä výslovnostné otázky a napokon pravopisné otázky. Lexikografia netvori teda zo vzduchoprázdna. Pritom, pravdaže, napriek uvedenému dobrému jazykovednému zázemiu nie je vylúčené rozdielne riešenie istých problémov spisovného (resp. národného) jazyka v rozličných jazykovedných práciach. Používateľia — najmä vzdelaní, poučení — to sice nemajú radi a jazykovedcov za to radi kritizujú, ale úplná rovnakosť pri spracúvaní, interpretácii istých problémov nie je možná, a to principiálne: jednak preto, že sa vyvíja jazyk (národný, príp. spisovný) ako predmet opisu a v rámci neho daný problematický jav, a jednak preto, že sa vyvíja poznanie jazyka a jeho prostriedkov a vedecká teória. Napriek tomu treba stáť na stanovisku, že aspoň pri lexikografických práciach vznikajúcich na jednom pracovisku sa treba usilovať vychádzať z rovnakých východísk a prijímať rovnaké, resp. aspoň analogické riešenia, to značí, že sa žiada dávať spracúvaným lexikálnym jednotkám rovnaké slovnodruhové hodnotenie, rovnaké gramatické charakteristiky, štýlové a štýlistické kvalifikátory a podobné údaje.

Teoretickú i praktickú úroveň slovenskej lexikografie súhranne možno sice označiť za solídnu, predsa jej však čoraz viac chýba jedna dôležitá dimenzia: využitie počítačovej techniky. Súčasný svetový trend sa nezadržateľne ubera cestou širokého uplatnenia automatizácie. Aj u nás to predpokladá dať jestvujúcim slovníkom a mnohomiličnovým kartotékam zo všetkých oblastí strojovú podobu a pracovať v lexikografii pomocou počítačov, pravdaže, najprv v súčinnosti s tradičnými metódami. V zahraničí sa na slovníkové projekty realizované počítačovou technikou vydelené milióny dolárov a stovky operátorov. Vzhľadom na naše celkové zaostávanie v tejto oblasti nemôžeme v najbližom čase rátať s podstatou zmenou.

Základné jazykovedné pracovisko v SSR z prirodzených dôvodov nastačí saturovať objektívnu potrebu tvorby slovníkov rozličného druhu, preto pokladáme za prirodzené, že sa niektorých typov slovníkov ujímajú pracovníci filozofických a pedagogických fakúlt vysokých škôl v SSR, ako aj pracovníci Slovenského pedagogického nakladateľstva a pracovníci vydavateľstva Alfa (tí najmä z organizačnej stránky, ale aj ako autori). Ide tu o veľmi potrebné, ba nalievavé projekty (napríklad *Slovenský etymologický slovník*, *Srbochorvátsko-slovenský*

slovník, Rusko-slovenský frazeologický slovník), resp. už realizované diela, najmä menšie alebo stredné typy prekladových slovníkov (viačeré typy rusko-slovenských a slovensko-ruských slovníkov, ktoré majú vysokú publicitu, *Poľsko-slovenský a slovensko-poľský slovník* (1975), *Francúzsko-slovenský slovník* (1983), *Slovensko-nemecký slovník* (1973), *Nemecko-slovenský slovník* (1. vyd. 1981, 2. vyd. 1986), *Maďarsko-slovenský a slovensko-maďarský slovník* (1. vyd. 1973) a ďalšie podobné diela. Aj tento — pravdaže, neúplný — výpočet ukazuje, že nám chýbajú solídne prekladové slovníky slovensko-inoslovanské (s výnimkou ruštiny), ako aj slovensko-inojazykové vôbec. Osobitne zarážajúci je v tejto súvislosti fakt, že v čase, keď sa objektívne zvýšilo poznanie angličtiny u nás, keď sa vychovalo hodne odborníkov anglistov, niet u nás solídneho prekladového anglicko-slovenského a slovensko-anglického slovníka. Konštatovanie, že akurát na Slovensku nemáme poriadny prekladový slovník z jazyka a do jazyka prvoradého medzinárodného významu, nectí slovenských anglistov.

Osobitne sa žiada v tejto súvislosti oceniť pracovné úsilie J. Mistríka, ktorý autorsky pripravil a vydal slovníkové diela prinášajúce údaje o frekvencii slov v slovenčine (1969), o frekvencii tvarov a konštrukcií v slovenčine (1985), ako aj *Retrográdny slovník slovenčiny* (1976). Dobrú službu najmä pri vyučovaní slovenčiny robia špeciálne slovníky malého typu: *Malý synonymický slovník* (1. vyd. 1972) od autorov M. Pisárčikovej a Š. Michalusa a *Malý frazeologický slovník* (1. vyd. 1974) od E. Smieškovej. Ich užitočnosť potvrdzuje aj to, že tieto práce vyšli v Slovenskom pedagogickom nakladateľstve už vo viacerých vydaniach.

Okrem prekladových slovníkov stoja pred nami ako aktuálne úlohy najmä rozličné špecializované druhy lexikografických diel, ako sú slovníky významných autorov literárnych diel, ktorí mali vo vývine spisovnej slovenčiny významnú úlohu (napr. Jána Hollého, Ľudovíta Štúra, Andreja Sládkoviča, Jozefa Miloslava Hurbana, Martina Kukučína, Pavla Országha Hviezdoslava, Mila Urbana, Jozefa Cígera Hronského a ďalších), ďalej slovník spájateľnosti, slovotvorný slovník, slovník expresív, slovník homónym, slovník jazykových tažkostí, slovník nárečových synónym, heteroným a tautoným, slovník slangových slov, slovník skratiek a skratkových slov. Tu sa fantázii a najmä lexikografickej vynachádzavosti a dôslednosti pri konkrétej práci hranice nekladú.

Dostávame sa k poslednej z určených otázok, totiž k otázke, či sa lexikografické diela robia na Slovensku na správnom mieste. Z doterajšieho výkladu vychodí, že tých miest na Slovensku, kde sa robia lexikografické diela, je súčasťou, no aj tak málo; jednako však centrálné miesto zaujíma šírkou svojej produkcie, no najmä vedeckou a

kultúrno-politicou závažnosťou utvorených, ako aj rozpracovaných a projektovaných lexikografických diel o slovenčine Jazykovedný ústav L. Štúra SAV. Vynára sa teda otázka, či v tomto ústave ako vedeckom pracovisku vrcholnej národnej vedeckej inštitúcie — Slovenskej akadémie vied — je tvorba lexikografických diel o národnom jazyku na pravom mieste. Taktôľ položená otázka sa kladie — verejne i neverejne, skryto aj menej skryto, nezaujato, no najmä zaujato — najmä preto, že nie vo všetkých krajinách je to tak, aby tvorba slovníkov tvorila súčasť pracovných úloh vrcholného vedeckého akademického pracoviska. Už v susednom Poľsku to bolo donedávna tak, že povedzme výkladové slovníky národného jazyka sa organizačne pripravovali aj koncipovali na pôde vydavateľských podnikov, nie akadémie. No nový výkladový slovník poľského jazyka, ktorý už aj s použitím výpočtovej techniky pripravuje ako hlavný redaktor prof. Władysław Lubaś v Krakove a v iných poľských jazykovedných centrach, je už pracovnou úlohou akademického Ústavu poľského jazyka. Podobná situácia, akú sme uvádzali v súvise s poľskými výkladovými slovníkmi, je známa najmä zo západných krajín (Nemecká spolková republika, Veľká Británia a ďalšie krajinby). V socialistických krajinách — pokial nám je situácia známa — je to tak, že významné slovníkové projekty národného jazyka sa pripravujú a realizujú v jazykovedných ústavoch akadémii vied. Tak je to v Sovietskom zväze, kde je významné lexikografické centrum v Leningradskom oddelení Akadémie vied ZSSR, tak je to v Akadémii vied NDR v Berlíne, kde veľké lexikografické diela o nemčine vznikajú v Ústrednom jazykovednom ústave AV NDR v Berlíne, tak je to v Maďarskej akadémii vied, kde túto činnosť má v rezorte Jazykovedný ústav v Budapešti, tak je to v Bulharskej akadémii vied, kde sa práca na slovníkových dielach o bulharskom jazyku sústredí v Ústave bulharského jazyka BAV v Sofii.

Zdá sa, že náš model je vecou tradície — tak ako sú vecou tradície i modely v iných krajinách. Táto naša tradícia je sice krátka, ale je už pevná a pevne je spätá s charakterom akadémii vied socialistických krajin, v ktorých sa akadémiou vied rozumie nielen vrcholná národná vedecká spoločnosť, lež aj súbor vedeckých pracovísk rozvíjajúcich najmä základný výskum.

Bez ohľadu na faktor tradície treba pripomenúť, že lexikografická práca azda viac ako hociktorá iná práca v jazykovede je nevyhnuteľne viazaná na materiálové zbierky a predpoklady. Kde tieto zbierky sú, tam sa môžu rodíť aj dobré lexikografické diela. To je conditio sine qua non lexikografickej práce. Na informáciu uvedieme niekoľko údajov o lexikálnych zbierkach Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV. Zbierky sa budujú (pravdaže, nie všetky rovnako intenzívne v každom období) od vzniku ústavu r. 1943 v rámci bývalej Slovenskej akadémie

vied a umení do súčasnosti. Týka sa to predovšetkým zbierky pre slovník súčasného spisovného jazyka: táto zbierka má dnes vyše 5 miliónov lístkov (ako sa to uvádzajú aj v predhovore ku Krátkemu slovníku slovenského jazyka). Niektoré zbierky sa zhromažďujú osobitne prácne a dlho; máme tu na mysli napríklad zbierku budovanú pre Historický slovník slovenského jazyka. Táto zbierka sa buduje od konca 50. rokov po súčasnosť. Ak však pripomienieme, že pri jej budovaní treba skúmať nie len vydané historické pamiatky týkajúce sa slovenského národného jazyka, lež najmä archívy (a to doma i v zahraničí), vybraté archívne listiny prepisovať, resp. transliterovať alebo fotografovať, potom napiisať na stroji a rozmnožiť, rozmnožené lístky opatrne heslovým slovom a zaradiť, takže až po zhromaždení nevyhnutného preukazného a reprezentatívneho množstva dokladov sa môže pristúpiť k vlastnej koncepcnej práci, t. j. ku koncipovaniu hesiel do Historického slovníka slovenského jazyka, až potom si azda naplno uvedomíme, že slovníkové dielo si vyžaduje veľkú prípravnú a zložitú koncepcnú a redakčnú prácu.

Za jestvujúci stav v príprave reprezentatívnych lexikografických diel o národnom jazyku však nesvedčí iba fakt umiestnenia materiálových zbierok — tie sa napokon — ako celospoločenský majetok — môžu podľa potreby presunúť na iné pracovisko, resp. možno ich využívaním poveriť iných pracovníkov. Rozhodujúci argument za jestvujúci stav vidíme v tom, že tvorba lexikografického diela sa opiera o ostatné jazykovedné disciplíny a ich pracovné výsledky. Aj predstavitelia týchto ostatných jazykovedných disciplín a ich pracovné výsledky sú totiž sústredené na tom mieste, kde vzniká aj lexikografické dielo. V tom vidíme účinný vedecký, praktický aj ekonomický zreteľ, ktorý svedčí za súčasný status quo v príprave významných lexikografických diel o národnom jazyku. Napokon o prospešnosti daného riešenia najlepšie svedčia dosiahnuté výsledky. A ak sa výsledky javia niekomu ako nevyhovujúce a príčinu toho vidí v danom organizačnom riešení, treba ponúknut jeho rozumnú alternatívu — ak jestvuje, prípadne ak je reálna a má nádej na uvedenie do života.

Pravdaže, bolo by naivné nevedieť, že niektorým kritikom súčasného organizačného riešenia tvorby slovníkových diel z oblasti národného jazyka nejde ani tak o organizačné riešenie samo; to je skôr prostriedok. To, čo týchto kritikov najviac pritahuje a dráždi, je totiž hodnotenie lexikálnych prostriedkov spisovného, resp. národného jazyka predkladané v týchto lexikografických dielach. Ako argument by sme tu mohli uvádzať paralely z českej situácie alebo zo zahraničných slovníkov spracúvajúcich slovnú zásobu súčasného spisovného, resp. aj národného jazyka, kde sa hodnotenie spracúvaných lexikálnych prostriedkov prirodzene pokladá za integrálnu, neoddeliteľnú súčasť

lexikografického diela daného typu. Sme však presvedčení, že hodnotenie spracúvaných lexikálnych prostriedkov je nielen profesionálne právo, lež najmä povinnosť každého kvalifikovaného tvorca lexikografického diela, pričom s týmto profesionálnym právom je spojené aj právo na omyl. Ak by sa údaje o slovnodruhovej platnosti slova a jeho gramatickej charakteristiky, ale najmä údaje na osi spisovnosť — nespisovnosť (s bližšou špecifikáciou nespisovného prvk), údaje o štýlových a štylistických vlastnostiach slova práve v slovníku, ktorý slová lexikograficky spracúva, neuvádzali, vynára sa otázka, kde sa potom inde môže a má používateľ spisovnej reči a špeciálne používateľ slovníka o týchto údajoch dozvedieť, ak nie v slovníku. To sú výhody, ktoré má lexikografické dielo aj v porovnaní s inými jazykovednými prácami. Zo strany niektorých používateľov výkladových slovníkov dokonca nároky na množstvo údajov uvádzaných v takýchto slovníkoch rastú. V diskusii o Krátkom slovníku slovenského jazyka na pôde Slovenských pohľadov (roč. 1988, č. 6, s. 71) sa nastolila požiadavka uvádzať v budúcom tzv. veľkom výkladovom slovníku slovenčiny údaje etymologického a historického rázu. Dúfame, že pri jeho koncipovaní bude už k dispozícii aspoň rukopis slovenského etymologického slovníka, bez ktorého nie je takáto požiadavka reálna.

K predstave o potrebnosti hodnotiacich údajov vo výkladových slovníkoch o našom národnom jazyku sa vraciame zdôraznením tézy o tom, že hodnotiaci, axiologickej aspekt zahŕňa každá kultúra, každý kultúrny výtvor ako výsledok tvorivej práce človeka.

V našej úvahе o súčasnom stave a úlohách slovenskej lexikografie sme vyšli z pozorovania, že počet vydávaných lexikografických diel rozličného druhu v súčasnosti neobyčajne rastie a že rastie aj záujem verejnosti o lexikografické diela rozličného druhu. Súčasná slovenská lexikografia saturuje tento rastúci záujem verejnosti iba sčasti. V plnšom alebo plnom saturovaní tohto záujmu jej bránia najmä jestvujúce kádrové možnosti. Keďže však tvorba lexikografických prác zasaahuje široké vrstvy diferencovaných používateľov slovenčiny a je vecou širšej slovenskej kultúrnej obce, nemôžu tieto problémy riešiť jazykovedci sami a tobôž nie iba jazykovedci z Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV. Súčasný stav je nepriaznivý najmä v sortimente doteraz utvorených lexikografických prác. Na všetky závažné práce tohto druhu sa pamätá, ale pri realizovaní vytýčených úloh by mali výdatne pomôcť všetci zainteresovaní.

*Jazykovedný ústav Ludovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava*

Vlastnosti termínu

(Motivovanosť termínu)

IVAN MASÁR

Definície napospol predstavujú termín ako pomenúvací prostriedok určený na odbornú komunikáciu. Keďže sa väčšina odborných komunikačných aktov realizuje v spisovnom jazyku — v písomných odborných prácach sa ráta výlučne so spisovným jazykom, na oficiálnych častiach sympózií, konferencií a iných odborných podujatí sa takisto predpokladá iba používanie spisovnej formy jazyka ako oficiálneho komunikačného prostriedku konkrétneho podujatia —, za najzákladnejšiu vlastnosť termínu sa pokladá jeho spisovnosť. V našej staršej teórii spisovného jazyka sa táto vlastnosť charakterizuje troma ukazovateľmi: *ustálenosť* (bez ustálených jazykových prostriedkov nie je možné dorozumievanie), *ústrojnosť* (onomatologická štruktúra termínu má byť v súlade so slovotvornými a gramatickými pravidlami spisovnej slovenčiny) a *funkčnosť* (týmto ukazovateľom sa rozumie najmä to, že istý jazykový prostriedok dlhší čas dobre slúži komunikačným potrebám).

Spisovnosť je však vlastnosť požadovaná zo všeobecného jazykovedného hľadiska. Teória terminológie postuluje okrem spisovnosti aj osobitné terminologické vlastnosti, rozširuje alebo zužuje ich repertoár a hierarchizuje ich podľa situácie, v ktorkej je istý národný jazyk a jeho terminológia. Zreteľne sa to ukazuje z teoretických prác o terminológií: v rozličných prácach sa uvádzajú viaceré zhodné vlastnosti termínu, no uvádzajú sa aj vlastnosti odchodené, prípadne sa vyslovujú námitky proti vlastnostiam postulovaným v iných teóriach. A práve odchodené aj diskutabilné vlastnosti spravidla odrážajú niektoré špecifické črty alebo potreby konkrétnej národnej terminológie.

O vlastnostiach termínu je potrebné vedieť, že sú jednako zovšeobecneným výsledkom výskumu veľkého množstva jestvujúcich termínov, jednak kritériom pri tvorení nových potrebných termínov. Ale treba vedieť aj to, že v každom jednotlivom prípade sa nemusí podarí utvoriť termín vyhovujúci všetkým vlastnostiam (kritériám), ktoré poslúži teória terminológie. V tejto veci je terminologická prax neraz len úsilím o priblíženie sa k ideálu.

Ak sa vezme do úvahy, že väčšina odborných termínov v súčasnej slovenčine je viac alebo menej zreteľne motivovaná (Horecký, 1982, s. 199) a že analogická situácia je aj v iných terminológiách (porov. Danilenko, 1977, s. 63), teda ak si uvedomíme, že o väčšine termínov sa dá povedať, od akého základu a akým spôsobom sú utvorené, musí

sa javiť ako celkom prirodzené na prvom mieste postulovať takú vlastnosť termínu, ktorá tento fakt odraža. Takouto vlastnosťou je motivovanosť termínu. Sám názov vlastnosti prešiel u nás istým vývinom. J. Horecký v Základoch slovenskej terminológie uvádza názov *významová priezračnosť* (Horecký, 1956, s. 45n), neskôr zavádzá názov *motivačná zreteľnosť* (Horecký, 1967, s. 130), ktorý sa potom aj preferuje. So zreteľom na pomenovanie ostatných vlastností termínu sa však javí ako najvhodnejší (a systémový) jednoslovny názov *motivovanosť*.

Motivovanosť je teda vlastnosť termínu, ktorá zo synchrónneho po-hľadu poukazuje na motív (podnet, stimul) a spôsob jeho utvorenia. Hoci sú kvantitatívne údaje o motivovaných termínoch celkom presvedčivé, vlastnosť motivovanosti sa vždy nepokladá za kritérium náležite utvoreného termínu. Vyslovuje sa náhľad, že v terminologickej literatúre sa táto vlastnosť preceňuje, že v podstate má iba pomocnú úlohu a obmedzenú platnosť. Poukazuje sa aj na to, že vedecké termíny sú prvkami istej teórie, a preto ich nemožno „vyložiť“; aby sme ich dobre pochopili, treba pochopit celú teóriu a poznať miesto, ktoré má konkrétny termín v rámci tejto teórie. Z toho sa potom uzatvára, že vedecké termíny nemôžu byť motivované (opisné). Ak si napr. termín *neurčitok* treba osvojiť tak ako termín *infinitív*, je výhodnejšie v terminologickej politike nepreferovať národné požiadavky, ale požiadavky rýchlej a spoľahlivej vedeckej informácie (podrobnejšie pozri Ma-sár, 1972, s. 3n; tam aj odkaz na príslušnú literatúru).

Hoci racionálne jadro tejto argumentácie nemožno obísť najmä vzhľadom na súčasnú internacionálizáciu národných terminológií, nemožno obchádzať ani argumenty v prospech vlastnosti (kritéria) motivovanosti. Predovšetkým treba vychádzať zo stanoviska používateľa konkrétneho jazyka, ktoré sa v spomínaných námiestkach proti motivovanosti neberie do úvahy, ale celý problém sa vidí akoby zvonka. V zásade sa otázka motivovanosti dotýka vzťahu medzi označujúcim a označovaným. Cudziemu pozorovateľovi sa zväzok medzi označovaným a označujúcim môže zdať náhodný, ale domácomu používateľovi tohto istého jazyka sa tento vzťah mení na nevyhnutnosť (tamže). Práve preto domácomu používateľovi slovenského jazyka termín *neurčitok* poskytne väčšiu mieru informácie ako termín *infinitív*. Nie je potrebné osobitne zdôrazňovať, že to platí všeobecne o tvorení a zavádzaní nových termínov.

Isteže jestvuje aj veľký počet nemotivovaných termínov. Sú to jednak neodvodené domáce slová (*pôda, zem, voda, strom, dub*), jednak prevzatia z cudzích jazykov a kalky (*neutrón, alergia, appendix, chozrasčot, hardware, intestinum/črevo*). Za nemotivované sa celkom

správne pokladajú termíny vzniknuté z vlastných mien metonymickým posunom; napr. *hertz*, *ampér*, *coulomb*, *volt*, *henry* atď.

V praxi sa neraz kladie otázka, či daf prednosť motivovanému alebo nemotivovanému termínu. Odpoveď je jednoznačná: treba úprednostniť (za rovnakých podmienok) motivované termíny, najmä termíny tvorené z domácich základov a z domácich slovotvorných prostriedkov. Nejde však len o to, že motivované termíny majú aj napriek výhradám veľké sympatie (približne v tomto zmysle hovorí o nich Danilenková, c. d., s. 64), ale v našej situácii ide aj o to, že tvorenie motivovaných termínov má u nás dlhú tradíciu, ktorá sa neprerušila ani v najnovšej vývinovej etape slovenskej terminológie, ak za túto etapu pokladáme celé povojskove obdobie. Naopak, vlastnosť motivovanosti sa v slovenskej teórii terminológie postuluje ako prvá a základná vlastnosť termínu: „termín má byť motivovaný tak ako ostatné slová, ba ešte o stupeň viac“ (Horecký, 1956, s. 45). V intencích tohto postulátu sa utvorilo a neprestajne sa tvorí nespočítateľné množstvo termínov.

V prospech motivovanosti však nesvedčí len tradícia, ale aj súčasné potreby. Skúsenosť z praxe potvrdzuje platnosť pozorovania, že pracovníci poverení normalizáciou názvoslovia, zostavovaním terminologickej slovníkov, súpisov ap. si „čoraz sústredenejšie všimajú požiadavku spoločenskej praxe vo vzťahu k formálno-obsahovej štruktúre termínu: potrebám odbornej komunikácie vyhovujú termíny s onomaziologickou štruktúrou, v ktorej sa redukované, ale pritom priezračne premieta pojmová štruktúra. Tejto požiadavke dobre zodpovedajú motivované termíny... Je preto prirodzené, že sa pri utváraní, resp. revidovaní termínov dbá o to, aby sa v ich formálnych štruktúrach zafixovali príznaky z definícií pomenovaných pojmov“ (Dolník, 1983, s. 133).

Dalej v prospech motivovanosti svedčí aj vlastnosť preložiteľnosti, ktorá má dôležitú úlohu pri zavádzaní termínov súvisiacich s najnovšími výskumami a objavmi. V ostatnom čase sa táto vlastnosť zdôrazňuje ako dôležité kritérium dobre utvoreného termínu. Je nesporné, že motivačne zreteľný termín ľahšie splňa aj kritérium preložiteľnosti.

O vlastnosti motivovanosti je ešte potrebné uviesť, že za motivované sa v súčasnosti nepokladajú iba termíny utvorené z domácich základov a domácich slovotvorných prostriedkov. Medzi motivované sa zaraďujú aj mnohé termíny utvorené „na báze grécko-latinských terminologickej elementov so štandardnou sémantikou“ (Danilenko, c. d., s. 63). Sú to najmä termíny s vydeliteľnými časťami *mini-*, *mikro-*, *semi-*, *termo-*, *elektro-*, *tele-*, *video-*, *izo-*, *hydro-* atď., ktoré so zreteľom na spomínanú štandardnú sémantiku a častý výskyt už niektorí autori chápú ako predpony, resp. ako polopredpony; navyše sa tieto časti bežne spájajú s domácmi základmi (*elektroliečba*) aj s prevzatými

slovami (*termoreakcia*). Patria sem prirodzene aj termíny s vydeliteľnými časťami *-lógia*, *-metria*, *-izácia*, *-fikácia* a ī.

Kritériu motivovanosti sa pri tvorbe slovenskej odbornej terminológie pripisuje veľký význam. Koniec koncov podľa neho sa dá najlahšie posúdiť, či konkrétny termín už svojou jazykovou štruktúrou vystihuje alebo aspoň relativne zreteľne naznačuje, čo pomenúva, resp. či tato štruktúra nezastiera pomenúvaný pojem a nesťahuje jeho chápanie. Známy sovietsky terminológ D. S. Lotte delí termíny z hľadiska motivovanosti na tri skupiny: 1. správne (pravilno orientirujušcie), 2. neutrálne a 3. nesprávne (ložno orientirujušcie), pričom za najlepšie pokladá termíny prvej skupiny (pozri Metodika i praktika..., 1971, s. 472).

Zaujímavé zistenia o motivovanosti prináša konfrontácia rôznojazyčných terminológií. Napr. konfrontácia istého súboru názovov liečivých rastlín ukázala, že väčšina názovov má jasné motiváciu (porov. Masár, 1980). Ale rovnako dôležité je zistenie, že v troch skúmaných nomenklatúrach (slovenskej, českej, ruskej) sa veľmi často realizovali rovnakými jazykovými prostriedkami tie isté motivačné prvky. Mikrosystém názovov liečivých rastlín potvrzuje teda existenciu slovotvornej motivovanosti ako objektívneho jazykového faktu. Z druhej strany jeho existencia dokazuje užitočnosť aj potrebu pracovať v oblasti terminológie s motivovanosťou ako základným kritériom.

Zhodné motivačné prvky a ich zhodná realizácia v názvoch liečivých rastlín v troch slovanských jazykoch istotne nie sú dajakým prekvapením, keďže v jednotlivých prípadoch môže ísť o takú vrstvu slovnej zásoby, ktorej korene „siahajú nepochybne až do obdobia slovanskej jednoty“ (Buffa, 1972, s. 5). Lenže v súbore boli aj oveľa mladšie vrstvy. Ak vezmeme do úvahy, že „slovotvorná motivácia je jav par excellence jazykový“ a ďalej že podnet na ňu „vychádza z mimojazykovej skutočnosti, konkrétnie zo spoločenskej praxe etnického kolektívu, ktorý je nositeľom daného jazyka“ (Furdík, 1977, s. 6), je prinajmenej pozoruhodné, že v troch etnických spoločenstvách sa z logického spektra pojmu vybrali ako pomenúvacie východisko zhodné príznaky. Teória terminológie musí z toho urobiť jediný možný záver: postulovať motivovanosť ako vlastnosť aj kritérium dobre utvoreného termínu.

Napokon sa v súvislosti s motivovanosťou treba zmieniť o falošnej motivácii. O ňu ide v prípadoch, keď vnútorná forma termínu sice ukazuje na určitú motivovanosť, ale tá neumožňuje správne chápanie termínu (porov. Lotteho ložno orientirujušcie terminy). V našej praxi sa už dnes pokladajú za klasické príklady falošnej motivácie anatomický názov *slinivka brušná* a zoologický názov *mandelinka zemaková* (Horecký, 1956, s. 46—47).

V prvom prípade ide o nevhodný domáci ekvivalent internacionálneho názvu *pankreas*. Adjektívum *brušný* sice správne ukazuje, že ide o orgán v bruchu, ale substantívum *slinivka* svojou vnútornou formou naznačuje istú súvislosť so slinami. Nesprávne (falošné) je to, že pre pankreas nie je typické vylučovanie slín, ale uloženie tohto orgánu pod žalúdkom. Preto sa namiesto názvu s falošnou motiváciou zaviedol anatomicky presný názov *podžalúdková žlaza*.

V druhom prípade vnútorná forma slova *mandelinka* ukazuje na súvislosť so starým názvom miery *mandel* (s významom istý počet napr. snopov v usporiadanej hromádke obilia). Lenže chrobák, ktorý mal istý čas meno *mandelinka zemiaková*, nežije v obilí, ale v zemiacoch, ako o tom svedčí aj druhové meno, t. j. adjektívum *zemiacový*. Podľa toho substantívum *mandelinka* nedáva o chrobákovi pravdivú informáciu, preto sa v zhode s latinským menom *Leptinotarsa decemlineata* zaviedol výstižne motivovaný názov *pásavka zemiaková*. Terminologicky nijako neprekáža, že substantívum *pásavka* je tu vlastne ekvivalentom latinského druhového mena *decemlineata*.

Na termíny (názvy) s falošnou motiváciou možno uviesť príklady z rozličných terminológií. Napr. v lekárskej terminológii, presnejšie v terminológii telovýchovného lekárstva sa používajú termíny typu *boxerský palec*, *oštěpárske laket* a ī. Kedže poruchy, ktoré sa pomenúvajú týmito termínnimi, nemusia mať len boxeri alebo oštěpári, treba tieto termíny kvalifikovať ako termíny s falošnou motiváciou. Môžu sice fungovať ako profesionálne slangové termíny, ale oficiálne termíny treba utvoriť na základe vlastnosti konkrétnej zdravotnej poruchy, nie podľa jej typického nositeľa. Názov s falošnou motiváciou predstavuje aj chirurgický termín *tabakový steh*, pretože v ňom nie je jasné použitie adjektíva *tabakový*. Na schéme pripomína tento steh vrecko, do ktorého sa dáva tabak. Ide tu sice o motiváciu na základe podobnosti, lenže adjektívum *tabakový* vyjadruje túto podobnosť nedostatočne, ba vlastne falošne. Keby sa motivácia podobnosťou mala uplatniť dôsledne, musela by sa zaviesť podoba *vreckovatabakový steh*.

Zistilo sa, že v slovenskej odbornej terminológii bolo pomerne veľa termínov s falošnou motiváciou, no postupne sa nahradzajú výstižne motivovanými termínnimi. V tomto smere vzorom terminologickej práce je zoologická nomenklatúra znamenitého zoologa O. Ferianca. Spoločným znakom termínov s falošnou motiváciou je to, že sa v ich štruktúre realizujú okrajové, nepodstatné, náhodné alebo aj nejestvujúce znaky pomenúvaného pojmu, resp. objektu. V každom prípade však aj termíny s falošnou motiváciou zdôrazňujú prvoradosť kritéria motivovanosti a jeho užitočnosť pre terminologickej prax.

Jazykovedný ústav Ludovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

- BUFFA, F.: Vznik a vývin slovenskej botanickej nomenklatúry. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1972. 428 s.
- DANILENKO, V. P.: Russkaja terminologija. Moskva, Nauka 1977. 246 s.
- DOLNÍK, J.: Motivácia a hodnota termínu. *Kultúra slova*, 17, 1983, s. 133—140.
- FURDÍK, J.: Metodológia, slovotvorná motivácia a teória poznania. *Jazykovedný časopis*, 28, 1977, s. 3—7.
- HORECKÝ, J.: Základy slovenskej terminológie. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1956. 148 s.
- HORECKÝ, J.: O zásadách pri tvorení názvoslovia. *Kultúra slova*, 1, 1967, s. 129—132.
- HORECKÝ, J.: Pomenovania motivované podobnosťou. In: *Studia Academica Slovaca. 11. Prednášky 18. letného seminára slovenského jazyka a kultúry*. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1982, s. 197—205.
- MASÁR, I.: Z problematiky slovenskej odbornej terminológie (1972, dizertačná práca na FFUK v Bratislave).
- MASÁR, I.: Motivácia slovenských, českých a ruských názvov liečivých rastlín. In: *Jazykovedné štúdie. 15.* Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1980, s. 169—174.
- Metodika i praktika standardizácií. Red. V. V. Tkačenko. Moskva, Izdatelstvo standardov (separát zo s. 463—481).

Kodifikácia a jej uplatňovanie v jazykovej praxi

MATEJ POVAŽAJ

1. Jazyková kultúra sa zvyčajne vymedzuje *a)* ako cieľavedomá činnosť pri kultivovaní spisovného jazyka ako celonárodnej záväznej formy dorozumievania vo vymedzených komunikačných sférach založená na výsledkoch vedeckého výskumu národného jazyka vo všetkých jeho formách, ale aj ako cieľavedomá činnosť pri kultivovaní jazykových prejavov a *b)* ako istý stav v používaní spisovného jazyka, ktorý je výsledkom cieľavedomého regulovania jazykového úzu (porov. J. Kačala, 1980, F. Kočiš, 1986, i závery z konferencie o jazykovej politike a jazykovej kultúre publikované pod názvom *Jazyková politika a jazyková kultúra v socialistickej spoločnosti*, *Jazykovedný časopis*, 37, 1986, s. 3—9).

Kultivovanie spisovného jazyka sa chápe ako cieľavedomá činnosť smerujúca k rozvoju spisovného jazyka, ktorá má vychádzať zo spoločenských potrieb a zodpovedať jej potrebám a požiadavkám (J. Kačala, 1977). Základným predpokladom kultivovania spisovného jazyka

je vypracovaná teória spisovného jazyka a jazykovej kultúry a objektívne poznanie systému a normy spisovného jazyka.

2. Nevyhnutným predpokladom účinnosti práce v oblasti jazykovej kultúry pri kultivovaní jazykových prejavov a pri regulovaní jazykového úzu je presné poznanie stavu v používaní spisovného jazyka (objektívne poznanie jazykového úzu) a vypracovanie primeraných metód regulovania jazykového úzu a kultivovania jazykových prejavov pri rešpektovaní komunikačných a spoločenských aspektov dorozumievania.

Presné poznanie stavu v používaní spisovného jazyka sa dá získať iba po vykonaní výskumu používania jazyka v rozličných komunikačných sférach, v rozličných skupinách používateľov jazyka odlišujúcich sa od seba profesionálnou orientáciou, vzdelanostnou úrovňou atď. Preto bude nevyhnutné zistiť, v ktorých bodoch používatelia jazyka nedodržiavajú platnú kodifikáciu bez ohľadu na nadobudnuté vzdelanie a profesionálnu orientáciu a v ktorých prípadoch sa platná kodifikácia nedodržiava iba v istých skupinách používateľov jazyka ovplyvnených ich vzdelanostnou úrovňou a profesionálnou orientáciou. Dôležité je aj poznanie, či porušovanie platnej kodifikácie je územne ohraničené, či je ovplyvnené miestnymi nárečiami, alebo sa prejavuje bez ohľadu na príslušnosť používateľa jazyka k istému miestnemu nárečiu, prípadne či ide o používateľov z mesta alebo vidieka. Osobitne si bude treba všimnúť tie prípady porušovania platnej kodifikácie, ktoré nie sú podmienené ani vzdelanostnou úrovňou používateľov jazyka, ani ich profesionálnou orientáciou alebo príslušnosťou k istému miestnemu nárečiu, zistiť príčiny porušovania platnej kodifikácie a vyvodit z toho potrebné závery, ktoré by umožnili dosiahnuť nápravu.

Bolo by vhodné výskum používania spisovného jazyka urobiť nielen na základe písomných jazykových prejavov, ale aj na základe rozboru nepripavených hovorených prejavov, lebo práve rozbor týchto prejavov môže pomôcť pri získaní presnejšieho obrazu o skutočnom stave v ovládani a používaní spisovného jazyka. V spontánnych, nepripavených hovorených jazykových prejavoch sa totiž výraznejšie odzrkadluje zautomatizované ovládanie platnej kodifikácie spisovného jazyka, resp. aj jej nepoznanie a neovládanie. V pripravených jazykových prejavoch zasa takmer vždy pôsobí istý mechanizmus korigovania prejavu najmä v skupinách používateľov jazyka s vyššou vzdelanostnou úrovňou.

3. Všeobecne sa uznáva, že kodifikácia na jednej strane jazyk stabilizuje, a tak umožňuje osvojiť si ho a používať s istotou, na druhej strane je však v istom zmysle retardáčnym prvkom vo vzťahu k dynamike jazyka. Kodifikácia by preto mala byť dostatočne pružná, blízka komunikačným potrebám (porov. F. Kočiš, 1986, s. 102).

Predpokladom úspešnosti práce v oblasti kultivovania jazykových prejavov je na objektívnych základoch vypracovaná kodifikácia spisovného jazyka a jej zachytenie v základných kodifikačných príručkách. V súčasnosti máme kodifikáciu jednotlivých jazykových rovín zachytenú v základných kodifikačných príručkách, ako sú Pravidlá slovenského pravopisu, Pravidlá slovenskej výslovnosti, Morfológia slovenského jazyka, Krátky slovník slovenkého jazyka. Tieto kodifikačné príručky vznikali v dosť veľkom časovom rozpätí (od začiatku päťdesiatych rokov až do súčasnosti). V súčasnosti badať v istých bodoch nezhodu medzi kodifikáciou spisovného jazyka zachytenou v kodifikačných príručkách a jazykovým úzom. V ďalšej časti príspevku uvedieme niekoľko konkrétnych príkladov z rozličných jazykových rovín na nedodržiavanie platnej kodifikácie.

V oblasti ortoepie býva nezhoda medzi platnou kodifikáciou a úzom nielen pri výslovnosti domácich slov (porov. najmä články Ā. Kráľa), ale aj pri výslovnosti prevzatých slov. Napr. Pravidlá slovenskej výslovnosti od Ā. Kráľa odporúčajú prevzaté slovo *bauxit* vyslovovať /bóxit/, kým v jazykovej praxi je ustálená výslovnosť *bauxít*, ktorá vychádza z pravopisnej podoby tohto slova (túto výslovnosť fakticky uznáva aj Krátky slovník slovenského jazyka [1987], kedže heslo *bauxit* spracúva z hľadiska výslovnosti tak ako domáce slová, pri ktorých nie je rozdiel medzi pravopisnou a výslovnostnou stránkou slova). Slovo *cherry-brandy* odporúčajú Pravidlá slovenskej výslovnosti vyslovovať /čeri-brendij/, kým v jazykovej praxi sa uplatňuje výslovnosť *šeri-brendi*. V tejto súvislosti sa ukazuje potreba vypracovať isté zásady preberania a adaptovania slov nielen z hľadiska pravopisu, ale aj z hľadiska výslovnosti. Máme tu na mysli to, či sa prevzaté slovo má vyslovovať dôsledne podľa výslovnosti v odovzdávajúcom jazyku alebo či sa má v istých prípadoch jeho výslovnosť prispôsobiť slovenčine napr. z hľadiska hláskového skladu.

V oblasti pravopisu bývajú nezhody medzi platnou kodifikáciou a jazykovou praxou najmä pri písaní veľkých začiatočných písmen v niektorých typoch vlastných mien a pri písaní interpunkčných znamienok, najmä čiarky v jednoduchej vete a v súvetí, spojovníka v zložených prídavných menách atď.

Morfologická rovina spisovného jazyka je kodifikovaná v Morfológii slovenského jazyka. Súčasne poznanie však ukazuje, že aj tu sú isté nezhody medzi platnou kodifikáciou a jazykovým úzom. Zvládnutie niektorých bodov morfologickej kodifikácie sťažuje aj to, že v príslušnej paradigme jestvuje dosť výnimiek a nepravidelností, hoci sa všeobecne uznáva, že oblasť morfológie patrí k tým jazykovým rovinám, ktoré najmenej podliehajú zmenám. Môžeme sa o tom presvedčiť denne pri sledovaní rozličných prejavov. V jazykovej praxi sa dosť

často vyskytujú prípady tvorenia tvarov v zhode s príslušnou paradigmou (napr. pri skloňovaní niektorých podstatných mien), hoci platná morfologická kodifikácia pripúšťa ako jedinú možnosť tvar odchýlajúci sa od pravidelnosti príslušnej paradigmgy. Vhodným riešením by tu bolo priupustenie dvojtvarov, teda priupustenie príslušného tvaru podľa doteraz platnej kodifikácie aj priupustenie pravidelného tvaru podľa príslušnej paradigmgy. Pre jazykovú prax je totiž tažko priateľné odporúčanie typu: *Pri neistote treba tvar zisťovať v slovnikoch.* Na ilustráciu uvedieme niekoľko príkladov. Napr. v lokálni singuláru prevzatých neživotných mužských podstatných mien zakončených v nominatíve na -er, -el, ale aj na -ál, -ól sa súčasná jazyková prax často odkläňa od platnej kodifikácie. Podľa platnej kodifikácie je v lokálni sing. podstatného mena *côl* pádová prípona -i (v Morfológii slovenského jazyka sa na toto slovo upozorňuje až na dvoch miestach, na s. 93 a 99), no v jazykovej praxi sa uplatňuje pádová prípona -e, ktorá je v zhode s príslušnou paradigmou. V jazykovej praxi sa napr. tvar lokálne sing. podstatných mien *pedál, center* tvorí príponou -i, aj príponou -e (*na pedáli — na pedále, po centri — po centre*), hoci platná kodifikácia predpisuje iba nepravidelný tvar s príponou -i.

Dvojtvary by bolo vhodné priupustiť v genitíve plurálu niektorých ďalších ženských podstatných mien, ktoré sa skloňujú podľa vzoru *ulica* a majú zakončenie na -la, ale aj iné zakončenie. Platná kodifikácia predpisuje tvary genitívu *bobúl, cedúl, vrtúl, Sekúl, košiel, noši, kaťuši* atď., no jazyková prax sa často rozchádza s touto kodifikáciou (v niektorých prípadoch úplne, v niektorých čiastočne). V mnohých iných prípadoch tohto typu podstatných mien sa dvojtvary pripúšťajú (porov. *homôl/homolí, šabiel/šabli, kachiel/kachli, ríbeziel/ríbezli, mašiel/mašli, žemiel/žemli* atď.).

Najviac nezhôd medzi kodifikáciou a jazykovým úzom je v oblasti slovnej zásoby. Upozornenie na tieto nezhody môžeme nájsť takmer v každom čísle Kultúry slova, preto im tu nebude venovať pozornosť.

4. Po dôkladnom zistení stavu v dodržiavaní platnej kodifikácie v jednotlivých jazykových rovinách, resp. po doplnení a spresnení platnej kodifikácie v základných kodifikačných príručkách by sa žiadalo vypracovať primerané metódy regulovania jazykového úzu a kultivovania jazykových prejavov. Máme tu na myсли formy pôsobenia na dospelých používateľov jazyka, ktorí prešli jazykovou prípravou v rozličných stupňoch škôl. Pritom treba rátať s diferencovaným prístupom k používateľom jazyka, zohľadňujúcim ich vzdelanostnú úroveň, ale aj profesionálnu orientáciu. Iné metódy sú vhodné pri regulovaní jazykových prejavov bežných používateľov jazyka, ktorí majú iba základné vedomosti o materinskom jazyku získané v základnej škole, a iné metódy pri regulovaní pou-

čených používateľov jazyka, ktorí pracujú s jazykom profesionálne (redaktori, novinári, hlásatelia, komentátori, herci atď.). Pri práci v oblasti jazykovej kultúry a kultivovaní jazykových prejavov dospeľých používateľov jazyka je však nevyhnutné vyvarovať sa akéhokoľvek mentorského prístupu k používateľom jazyka, ktorý vyvoláva averziu, ba až apriórne odmietanie.

Pri regulovaní jazykového úzu a kultivovaní jazykových prejavov je nevyhnutné rešpektovať aj komunikačné a spoločenské aspekty dorozumievania. Treba používateľov jazyka viesť k tomu, aby pri výbere jazykových prostriedkov do jazykových prejavov mali na zreteli, v akej komunikačnej sfére sa konkrétny prejav uplatní.

Istým problémom pri regulovaní jazykového úzu a kultivovaní jazykových prejavov je nejednotnosť pôsobenia na používateľov jazyka. Nie je dobré, ak sa pri pôsobení na používateľov vyskytujú rozporné až protichodné názory na jednotlivé jazykové prostriedky, ktoré môžu byť okrem iného podmienené aj nárečovým povedomím jednotlivých subjektov pôsobenia, prípadne priatým úzom istej skupiny. Hoci ide často o jednotlivosti, nejednotným pôsobením na používateľov jazyka sa stráca jeho účinnosť. Tým nechceme povedať, že postoje k jednotlivým jazykovým prostriedkom sú raz navždy dané, že tu nie sú možné rozdielne názory a nie je možný vývin týchto názorov. No pred ich uplatňovaním v regulačnej práci je vhodné najprv problém prediskutovať v kruhu jazykovedcov a brať do úvahy aj to, aký postoj k takýmto zmenám môžu zaujať používatelia jazyka, teda prizerať aj na sociolinguistické aspekty pôsobenia.

5. Účinnosť práce v oblasti jazykovej kultúry možno zvýšiť iba komplexným prístupom ku kultivovaniu jazykového úzu, uplatňovaním primeranej jazykovej výchovy od raného veku, teda už v jasliach a materských školách, neskôr v základných školách a nadväzovaním na túto výchovu na stredných a vysokých školách. Začať s pestovaním jazykovej kultúry v dospelom veku, keď používatelia jazyka majú už vyhranené svoje rečové návyky, je menej perspektívne, menej úspešné, ba niekedy naráža na apriórne odmietanie. Iba na základe uvedomeného chápania potreby pestovať jazykovú kultúru, ktorá sa dostane do vedomia človeka počas školskej prípravy, možno aj v dospelom veku účinne pôsobiť na používateľa jazyka v tejto oblasti. Zároveň však treba mať na zreteli aj to, že jazyková kultúra sa nedotýka len výslovnosti, pravopisu, morfológie, slovnej zásoby, ale rovnako aj štýlistiky, syntaxe, výstavby textu atď. a že jazyková kultúra úzko súvisí aj s kultúrou myslenia.

*Jazykovedný ústav Ludovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava*

LITERATÚRA

KAČALA, J.: Kultivovanie spisovného jazyka. *Kultúra slova*, 11, 1977, s. 121—135.

KAČALA, J.: Jazyková situácia a jazyková kultúra. *Kultúra slova*, 14, 1980, s. 65—70.

KOČIŠ, F.: Súčasný stav a perspektívy rozvoja jazykovej kultúry. *Kultúra slova*, 20, 1986, s. 97—107.

KRÁĽ, Ā.: Pravidlá slovenskej výslovnosti. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 632 s.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s.

Tri slovné hry v diele Petra Jaroša

GEJZA HORÁK

1. Slová ako jazykové jednotky majú dve stránky — zvukovú (hláskovú) a ňou označujúco sprostredkúvanú významovú stránku. Na pomenovanie istého významu — zovšeobecneného odrazu veci (vo vedomí) sa záväzne používa spoločensky priyatý zvukový celok (pozostávajúci z hlások). Pre používateľa jazyka sú hláskové celky a prvky zodpovedajúce príslušnému vecnému (lexikálnemu) a vzťahovému (gramatickému) významu záväzne platné: nemôže ich ľubovoľne bez ujmy na priliehavom dorozumení meniť: napr. nemôže meniť poradie hlások, daktorú hlásku vynechať, pridať alebo nahradiť inou hláskou ap.

Ak by sme v slove ako vo zvukovom útvare nahradili daktorú hlásku inou hláskou, pridali, ubrali hlásku (hláskovú skupinu) alebo porušili poradie hlások — zmenili alebo pokazili by sme jeho význam tak, že by nový zvukový útvar prestal platiť ako slovo nášho jazyka. Keď napríklad namiesto *dom* povieme *lom* alebo *dym*, dostaneme slovo s iným významom; no keby sme povedali „*rom*“, pokazili by sme slovo *dom*, lebo hláskovému celku *r+o+m* nepririekame v slovenčine nijaký význam.

Keď výmenu daktorej hlásky alebo zmenu poradia hlások v slove vykonáme zámerne, takéto „prerábanie“ zvukovej podoby slov kvalifikujeme ako hru so slovami, slovnú hru; napríklad z tých istých hlások zmenou ich poradia možno utvoriť iné slovo: *krava* — *rakva*, *drevo* — *vedro*, *škola* — *lokša*, *repa* — *pera*, *pero* — *oper*, *rad* — *dar*. Inú hru so slovami umožňuje to, že máme v slovenčine zvukovo blízke

alebo celkom zhodné slová majúce odlišný význam, napr.: *hruda* — *hrud*, *osa* — *os*, *zámek* (opevnená budova) — *zámka* (na dverách), *mat¹* = matka, *mat²* = vlastníť.

2. Predmetom nášho článku sú tri slovné hry v diele Petra Jaroša. Prvú slovnú hru použil autor v románe *Tisícročná včela*. Uvedieme ju krátkym situačným citátom.

Na tretí deň prišiel do obce strážmajster a s ním ďalší dvaja žandári.
— Prišli zavrieť Kekera! — povedal Cyprich.
— Akurát toho! — zapochybovala jeho žena. — A prečo práve jeho?
— Vie on dobre prečo, — povedal Cyprich. — Opil sa s Kokavcami u Gerscha a tam im predal tri jarky. Mysleli, že kupujú mladé ovce, a vyplatili mu preddavok desať zlatých. Keď ich chceli odohnať, ukázali im jarkov pod Brezím, na Starej púti a za Hôrkou. (Jaroš 1982, s. 288 — zdôraznil G. H.)

Máme tu umelecky využitý prípad čiastočnej tvarovej homonymie (rovnozvučnosti) dvoch hláskovo blízkych podstatných mien *jarok* (potôčik) — *jarka* (mladá ovca). Majú tieto pádové tvary — sg. N. *jarok* — *jarka*, G. *jarku* — *jarky*, D. *jarku* — *jarke*, A. *jarok* — *jarku*, L. (*pri*) *jarku* — *jarke*, I. *jarkom* — *jarkou*; pl. N. *jarky* — *jarky*, G. *jarkov* — *jarkiek*, D. *jarkom* — *jarkám*, A. *jarky* — *jarky*, L. (*pri*) *jarkoch* — *jarkách*, I. *jarkami* — *jarkami*. — Ako vidieť, situačnú slovnú hru umožnilo rovnaké znenie tvarov týchto dvoch podstatných mien v nominatíve, akuzatíve a v inštrumentáli množného čísla.

Hru so slovami *jarky¹* (= potôčiky) — *jarky²* (= mladé ovce) použil podávateľ jazykového prejavu (Keker) na to, aby prijímateľa (adresáta, trhového partnera — Kokavcov) oklamal, vlastne príkro obrátil na posmech a pritom získal prechodný peňažný prospech: vymáamil od oklamaných Kokavcov preddavok desať zlatiek. Možno povedať, že figliar Keker vychádzal zo zásady „jarky ako jarky“, naproti tomu Kokavci, jeho trhoví partneri v krčme, prišli na to, že nie sú jarky ako jarky!

Táto slovná hra je celkom priehľadná, na prvé počutie z podanej situácii zrozumiteľná, a teda nekladie na čitateľa priveľké nároky.

3. Druhá hra so slovami je z prózy *Nemé ucho, hluché oko*.

Na hybianskej evanjelickej fare sa v druhý vianočný sviatok zišla miestna inteligencia — farár Anton Šimko a jeho manželka ako hostitelia, notár Jozef Uher so ženou Júliou, farárov bratanec učiteľ Ján Straut so ženou Vierkou a slobodný učiteľ Jozef Matula. Šimkov bratanec Ján Straut sa začne pri kartách priam chlapčensky hrať so

slovami — vyslovuje ich odzadu a hľadá vzťah významu toho „opačného“ slova k významu pôvodného slova. K jeho hravému mudrovaniu sa napokon pripája celá chlapská spoločnosť.

Učiteľ Straut si monotónne mrnčal popod fúz jedinú krátku vetu: „Jar, kar ... Kar, jar!“

— Čo to táraš? — spýtal sa farár bratanca.

— Prišiel som na ohromnú vec, — ožil učiteľ Straut. — Povedz slovo jar odzadu!

— Raj! — povedal farár.

— Vidíš! — zdvihol prst učiteľ Straut. — Jar je naozaj raj, alebo aj kar dlhej zimy, je pohreb a koniec. Keď povieš odzadu slovo jaro, dostaneš pokyn: oraj! Koľko významov sa len skrýva v jedinom slove. A teraz pozor Anton!

— vyzval učiteľ farára. — Povedz odzadu leto.

— Otel! — povedal farár. — To však nič neznamená. — zasmial sa farár.

— Veru nič, — pridal sa Matula.

— Že nič! — skoro vyskočil učiteľ Straut zo stoličky. — Nepoznáš vari sloveso oteliť sa, teliť sa či podstatné meno teľa? Otel je nielen naopak prečítané leto, ale je to povel, rozkaz prírode, aby sa otelila, je to výzva, najmä keď sa vysloví mäkkou po stredoslovensky, a nie tvrdo po západoslovensky: otel. Príroda, nože sa oteľ!

Matula nevydržal a rozosmial sa.

— Čo sa sмеjete? — zabadol do neho učiteľ Straut. — Radšej povedzte odzadu slovo jeseň! Nože, povedzte to, kolega!

— Nesej! — povedal Matula so smiechom.

— Vidíte, nesej! Jeseň naopak znamená nesej! — zajasal učiteľ Straut a sám sebe si zatlieskal.

— Príroda na jeseň od človeka žiada, aby nesial. Jeseň, jeseň, nesej, nesej!

— Ale na jeseň sa seje! — zaprotestoval Matula.

— Nie všetko, len oziminy a možno ešte cesnak, — odpovedal pohotovo učiteľ Straut. — Viem, aj stromky sa sadia, ale to už nie je siatie... Skúste radšej povedať ešte odzadu slovo zima!

— Amiz! — ozval sa notár Jozef Uher.

— No vidíte, amiz môžete chápať ako rozkaz: a miz!, čiže zmizni, zmizni, nech zmizne všetko pod zimným snehom, chápete! To je objav, páni, môžete mi ho závidieť! Napíšem o tom pojednanie do Učiteľských novín! Nech to všetci vedia a nech si tým poradia, ako budú môcť! Vám som to povedal ako prvým, skvosty som vám rozdal.

— Radšej pozornejšie hraj! — vyzval ho farár. — Ešte fa v novinách vymiejú! (Jaroš 1986, s. 104—105)

Učiteľ Straut predkladá zistenie o významovej platnosti slov čítaných odzadu naivne a s chlapčenským nadšením ako svoj objav, o ktorom by bolo treba písat. Pritom je to jav celkom náhodný, pozoruhodný len práve preto, lebo táto náhoda, ktorej sa pomáha hravým mu-

drovaním okolo vzťahu medzi významom „nového“ a pôvodného slova, sa týka vecne zviazaných pomenovaní — mien ročných období. Pritom asociačným mudrovaním sa najviac „pomáhalo“ názvu *zima*.

Nuž, nečudo, že objaviteľský zápal svojho bratanca učiteľa Strauta farár Šimko s výsmechom schladza. — Veď už malí žiaci príležitostne skúšajú čítať slová odzadu a zostavujú všakové, nie vždy dosť korektné slová a vtipné výpovede. Pri takejto rečovej hre sa silou-mocou hľadáva vnútorná zviazanosť medzi zvukovou a významovou stránkou slova, medzi slovom čitaným (riadne) zlava doprava a naopak (hravo) sprava doľava. Najväčšia možnosť dostať pri opačnom čítaní nové slová je pri jednoslabičných slovách, ktorých zvukovú podobu tvorí skupina spoluľáska + samohláska + spoluľáska, napr.: *rak — kar, kat tak, mak — kam, rev — ver, rad — dar, pec — cep, rež — žer, dej — jed, pac — cap, čin — nič, čaj — jač*.

4. Tretia slovná hra je trochu inakšia, náročnejšia.

Za hru so slovami pokladáme i nadpis Jarošovej prózy, predĺžujúcej román *Tisícročná včela* — nadpis, ktorý sa vraj (a veru naozaj) ľahko pamäta — *Nemé ucho, hluché oko*.

Názov je opretý o záverečnú scénu diela: (Samkova Pichandova žena varí v záhrade pri otcovskom mlyne guláš. Samkov brat Peter odchádza na múračku, nuž sa práve prišiel do mlyna rozlúčiť.)

Odrazu len Eva zdesene vykrikla. Obzreli sa. Neveľká krava, ktorú len nedávno prikúpili, stála nad kotlíkom a pila variaci guláš. Mykala hlavou, triasla ušami. Na pysku sa jej zjavila besná pena. Zdivene zavirgala, vytrhla kolík, o ktorý bola uviazaná, a zjašene prebehla okolo mlyna. Samko za ťou.

— Kam sa rozbehla, chudera? Vari len nie na múračky ako ja! — vzdychol si Peter Pichanda a dodal, keď videl, ako krava plieni porast v záhrade: — Vyvádzka ako ožratý Keker!

Všetci pozerali za zbesnenou kravou, ale nikto mu neodpovedal. Akoby ich uši boli nemé a oči hluché (s. 412, zdôraznil G. H.)

Spôsobová veta *Akoby ich uši boli nemé a oči hluché má priame spojenie s nadpisom diela Nemé ucho, hluché oko*. — Pri jeho vysvetľovaní vychádzame zo živej situácie, akú naznačuje Peter Jaroš.

Keď náš partner (spolubesedník) nám ani po niekoľkonásobnej výzve neodpovedá, s výčitkou sa ho spýtame *Čo si hluchý?* alebo *Či si nemý?* — Nepočujúce, vlastne nepočúvajúce ucho sa v Jarošovej próze chápe ako príčina nemoty (= mlčania) — práve preto nemé ucho. Ale tí čušiaci, nemí partneri u Jaroša sa správali nielen akoby neboli počuli, ale i tak, akoby neboli videli (čudnú, priam neuveriteľne absurdnú scénu s kravou), a preto nevšimavé, tupé — teda hluché oko: *Nemé ucho, hluché oko*.

Figurálny nadpis *Nemé ucho, hluché oko* sa zámerne stavia proti

obyčajnému, priamemu — vnútorne s ním zviazanému: *Hluché ucho, slepé oko.*

5. Prvé dve Jarošove hry so slovami sú priečladné a živo situáčne zaradené. Nebude nezaujímavé pozrieť sa, ako si s trhovou slovnou hrou *jarky*¹ — *jarky*² poradil prekladateľ Tisícročnej včely pri preklade do češtiny. Transponoval ju výstižne dvojicou *jalovčinka*¹ (jalová ovce) — *jalovčinka*² (pytlík jalovcových, t. j. po slovensky borievkových bobuli) a navyše, vsadil ju do toho istého záujmového okruhu. (P. Jaroš, prekl. E. Charous, 1986, s. 357.)

Kvalifikovanie druhej slovnej hry — záľuba hľadať vnútornú zviazanosť slova čítaného sprava doľava (opačne) —, ako ho s odmiatou úsečnosťou posmešne vyslovil farár Šimko, chápeme ako triezvu výstrahu nepririekať bežnej hláskovej hre neprimeraný význam a nevyvodzovať z nej osobitné, nebodaj objavné závery.

Kým obidve prvé slovné hry sú motivované zvukovou (hláskovou), teda vonkajšou stránkou slova a sú priečladné, z každodennej skúsenosti známe, tretia slovná hra je zastretá a umelecky rafinovanejšia, náročnejšia na čitateľa: opiera sa o výmenu pomenovaní vlastností hluchý, nemý, slepý na základe súradného vzťahu ich významov. Pri hravom názve druhého dielu Tisícročnej včely — Nemé ucho, hluché oko — pripomíname hádankovú (skrytú) motivovanosť staršej, spomienkovej Jarošovej prózy — *Trojúsmevový miláčik* (Horák, 1975).

Ako vidieť, slovné hry Petra Jaroša sviežo rezonujú s ich možnými paralelami v bežnom spoločenskom styku. — Prvá privoláva čitateľa svojím anekdoticky humorným dôsledkom, druhá bežnou ľudskou záľubou pozerať si veci aj z opačnej strany (obracať veci „dolu hlavou“) a napokon tretia je svojou priclonenou motiváciou zviazaná s tvorivým typom autora. — Peter Jaroš vtokáva do svojho rozprávania aj sen, tajomstvo a čudné, ba priam zázračné anomálie prirodzeného poriadku javov skutočnosti a hľadá pre ne zodpovedajúce príznakové jazykové označenie.

*M. Chuťkovej 1,
Bratislava*

LITERATÚRA

- HORÁK, G.: *Trojúsmevový miláčik*. Kultúra slova, 9, 1975, s. 25—28.
JAROŠ, P.: *Tisícročná včela*. 2. vyd. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1982. 443 s.
JAROŠ, P.: *Nemé ucho, hluché oko*. 2. vyd. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1986. 412 s.
JAROŠ, P.: *Tisícročná včela*. Prekl. E. Charous. 1. vyd. Praha, Československý spisovateľ 1986. 540 s.

ROZLIČNOSTI

Konzervativizmus — konzervatizmus

Konzervativizmus je pomenovanie spredmetnej vlastnosti, správania, zmýšľania a konania konzervatívnych ľudí, t. j. takých, ktorí sa pridŕžajú už prekonaných zásad, sú zaujatí proti tomu, čo sa v dnom čase pokladá za nové, pokrokové. Možno hovoriť o *technickom konzervativizme*, o *konzervativizme v informačnej teórii a praxi*, najčastejšie sa však toto slovo používa v politickej sfére (aj terminologizované) ako pomenovanie zo sémantickej skupiny pomenovaní ideo-vých hnutí, smerov a postojov. Svedčia o tom napr. tieto doklady: *Z toho vyplýval maloburžoázny konzervativizmus martinského centra, jeho malá politická pružnosť* (Slovensko. I. Dejiny. Bratislava, Obzor 1978). — *Správa uvádzala, že bol svojím konzervativizmom brzdou obrodného procesu* (Kot). — Keďže súčasný spoločenský proces pre-stavby hospodárskeho mechanizmu späť aj s prestavbou v politickej, sociálnej i duchovnej sfére má nielen podporovateľov, ale aj odporcov, prípadne ľudí, ktorým je proces prestavby lahostajný, nečudo, že aj v súčasných publicistických a odborných textoch je slovo *konzervativizmus* dosť frekventované. Porov. napr. *Neschopnosť prekonať tento konzervativizmus ukázali aj odvetvové oddelenia ŠV KSSZ* (Nové slovo 7. 7. 1988). — *Konzervativizmus, byrokratizmus, formalizmus, sek-társtvo aj plané tárajstvo sú brzdou prestavby* (Literárny týždenník, 6. 1. 1989).

Konzervativizmus teda nie je nové slovo, relatívne novým javom je však to, že na stránkach tlače sa niekedy stretáme aj so skrátenou podobou *konzervatizmus*. Aktuálna je otázka, či v spisovnom jazyku ide o prípustný variant alebo treba uprednostňovať iba jednu podobu tohto slova.

Je veľmi pravdepodobné, že kratšia podoba, z ktorej nie je jasný slovnodruhový charakter slovotvorného základu, t. j. podoba *konzervativizmus*, sa objavuje v súčasnosti najmä pod vplyvom ruštiny, kde toto substantívum aj ako politický termín, aj ako determinologizované slovo má takúto podobu (porov. Veľký slovensko-ruský slovník, 1, s. 898). Vidno to aj z toho, že skrátenú podobu tohto slova, pravda, v modifikácii *neokonzervativizmus*, máme doloženú z materiálu, ktorý sa prekladal z ruštiny: *Napríklad výskum na tému Neokonzervativizmus vedú kolegovia z NDR*. (Veta je z rozhovoru korešpondentky APN s vediekou tajomníčkou Problémovej komisie mnohostrannej spolupráce

akadémií vied socialistických krajín „Ideologický boj v súčasnom svete“ T. Alexejevovou. Nové slovo 15. 12. 1988.)

Na pomenovanie *konzervatizmus* existujú doklady aj z Terminológie genetiky (Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1961), napr. v termíne *konzervatizmus dedičnosti*, ktorý má význam „ustálená, vonkajšími vplyvmi ľažko menitelná dedičnosť príslušníkov čistých foriem“. Toto pomenovanie súvisí s tým, že adjektívum *konzervatívny* nemá iba význam, ktorý sa uplatňuje v politickej sfére, ale aj význam „mierny, neprehnaný, niečo šetriaci“, ktorý sa uplatňuje napríklad aj v medicíne: *konzervatívna liečba, terapia* je liečba medikamentmi (na rozdiel od radikálnejšieho chirurgického zásahu). V angličtine, ktorá dnes nesporne takisto ovplyvňuje podobu niektorých internacionálnych slov v slovenčine, sa predpokladá morfematické členenie *conserv-atizm, conserv-ative, conserv-ation* (A. Osička — I. Poldauf: Anglicko-český slovník. Praha, Nakladatelství ČSAV 1956, s. 421). O internacionálnych slovách všeobecne platí, že miera ich adaptovanosti v jednotlivých jazykoch nie je rovnaká a že každý národný jazyk vtláča medzinárodne používaným slovám aj svoju vlastnú pečat. Nazdávame sa, že tak je to aj pri pomenovaní *konzervativizmus*. Kým angličtina charakteristická svojím analytizmom a často využívanou slovnodruhovou konverziou, pri ktorej formálne rovnaké slovo môže v závislosti od kontextu vystupovať ako sloveso, substantívum alebo adjektívum, nemusí mať slovotvorný základ slovnodruhovo formálne stvárnený ako adjektívny, slovesný či substantívny, v slovenčine ako flektívnom (a syntetickom) jazyku sa pri pomenovaní *konzervativizmus* jasne uvedomuje motivačná súvislosť s adjektívom *konzervatívny*, a preto jeho slovotvorný základ má, resp. má mať podobu *konzervatív-*, ku ktorému sa pridáva slovotvorný formant *-izmus*. Ruština je mierou analytizmu bližšia angličtine a správa sa menej flektívne ako slovenčina; formant *-izm* sa v nej pripája k základu *konzerv-*, ale je rozšírený o segment *-at-* (finálna, koncová časť adjektívneho základu odpadá). Pre slovenčinu takéto odpadávanie časti odvodzovacieho kmeňa nie je charakteristické. Odporúčame teda používať v slovenčine podobu *konzervativizmus*, ktorá sa ostatne využíva častejšie ako skrátená podoba *konzervatizmus*.

Vzhľadom na to, že pomenovanie *konzervatizmus* aj pri používaní v genetike a v medicíne motivačne súvisí s adjektívom *konzervatívny* (hoci v inom význame, ako je používaný v politike), bola by aj tu ústrojnejšia podoba *konzervativizmus*. Podoba *konzervatizmus* sa tu zrejme drží pod vplyvom medzinárodného kontextu.

Klára Buzássyová

SPRÁVY A POSUDKY

II. kongres o poľskej jazykovej kultúre

V dňoch 7.—9. decembra 1988 sa v Katoviciach konal II. kongres o poľskej jazykovej kultúre. Prvý kongres bol pred štyrmi rokmi v Štetíne. Usporiadateľom kongresu bolo Poľské hnutie národného obrodenia (PRON), Poľská akadémia vied a Slezska univerzita. Za symbolické možno považovať to, že za sídlo druhého kongresu o jazykovej kultúre boli vybraté práve Katovice, hlavné mesto Slezska, kde poľština bola 600 rokov zaznávaná.

O tom, že naši severní susedia považujú jazykovú kultúru za veľmi dôležitú zložku štátnej kultúrnej politiky, svedčí aj usporadúvanie týchto kongresov pod záštitou najvyšších štátnych a vládnych inštitúcií, a najmä účasť najvyšších štátnych a stranických predstaviteľov na týchto podujatiach. V čestnom predsedníctve kongresu boli mená významných osobností poľskej kultúry a vedy z radov spisovateľov, vedeckých pracovníkov, učiteľov, hercov, režisérov, redaktorov a ďalších.

Na kongrese sa zúčastnilo niekoľko stoviek poľských jazykovedcov, literárnych vedcov, učiteľov základných, stredných a vysokých škôl, novinárov, redaktorov a pracovníkov kultúry. Okrem domácich hostí boli na kongres pozvaní aj zahraniční polonisti, ktorí sú šíritelmi poľského jazyka v rôznych krajinách sveta. Z ČSSR boli piati polonisti (z Prahy, Olomouca, Ostravy a Bratislav). Na pôde Slezskej univerzity privítal všetkých hostí jej rektor prof. M. Klimaszewski, potom predseda Krajskej národnej rady A. Szczurowski. Predseda kultúrnej komisie PRON-u a vicemaršalek Sejmu prof. J. Ozdowski vo svojom prejave zdôraznil, že láska k vlasti si vyžaduje aj veľkú starostlivosť o jazyk. Prof. B. Suchodolski, predseda Národnej rady kultúry, poukázal na dôležitosť problematiky jazyka v polonistických strediskách. W. Śmiech, vedecký tajomník kongresu, povedal, že práve vďaka jazyku a literatúre sa počas delení Poľska podarilo udržať jednotu a identitu národa. Veľmi pekný prejav mal predseda Štátnej rady PLR gen. W. Jaruzelski. Vo svojom vystúpení uviedol citát z listu spisovateľa Z. Krasińského: „Celý duch, všetka inteligencia národa je v jeho reči“. V závere vyzval všetkých, aby sa snažili o to, aby poľské slovo bolo pekné a múdre.

Po úvodných slávnostných prejavoch sa začalo plenárne zasadnutie. Odzneli tu referáty týkajúce sa kultúry jazyka. Ako prvý vystúpil prof. S. Urbańczyk. Vo svojom referáte *Poľština za 70 rokov nezávislého Poľska* prehľadne načrtol vývoj poľského jazyka za posledných 70 rokov. Veľkú pozornosť venoval tvoreniu slov, najmä neologizmom, ktoré sú často veľmi neústrojné. Prof. A. Krawczuk vystúpil s referátom o programe rozvoja kultúry poľského jazyka a o výsledkoch vydavateľskej činnosti. Prof. W. Lubaś analyzoval súčasnú poľštinu a poukázal na niektoré javy, ktoré nepriaznivo vplyvajú na rozvoj novej slovnej zásoby. Prof. A. Furdal vo svojom referáte zdôrazňoval dôležitosť jazykových poradní. Prof. A. Wilkoń kritizoval jazyk oficiálnych vystúpení (tzv. nowomowu), úradný a právnický jazyk a šírenie

sa žargónu. Doc. H. Satkiewiczová v referáte, ktorý napísala spolu s prof. D. Buttlerovou, hovorila o dynamizme zmien, aké nastávajú v súčasnej poľštine, a o kodifikačnej politike.

V druhý deň rokovania odzneli dva referáty, ktoré rozoberali jazyk tlače, televízie a rozhlasu (prof. W. Pisarek) a jazyk polonistických stredísk (prof. W. Miodunka). Blok ďalších referátov bol venovaný jazyku na území Sliezska. Hovorilo sa tu o úlohe Sliezskej univerzity pri vytváraní kultúry (prof. I. Opacki), o poľskom jazyku na sliezskom území a jeho obrane v 19. a 20. storočí (prof. A. Kowalska), o slovnej zásobe sliezskeho ľudu a náreči tejto oblasti (prof. F. Pluta a B. Lubocz), o jazyku sliezskej literatúry (prof. J. Malicki).

Popoludní sa pracovalo v troch sekciách. V prvej sekcií *Útvary súčasnej poľštiny*, ktorej predsedal prof. K. Polański, odznelo 6 referátov. Prof. K. Dejna hovoril o vzťahu nárečí k spisovnému jazyku, prof. J. Węgierová porovnávala poľštinu okolia Rzeszowa a Pomorza, dr. S. Dubisz sa zaoberal poľskými dialektmi, doc. H. Zgólkowa jazykom mládeže a doc. S. Gajda jazykom vedy. Prof. J. Paszek referoval o jazykovej revolúcii v mladej poľskej próze. V druhej sekcií *Problematika jazykovej správnosti*, ktorú viedol prof. A. Furdal, odzneli štyri referáty. Doc. E. Homa hovoril o jazykovej integrácii západného Poľska a o kultúre jazyka. S. Marcińska priblížil jazykovú prax a normu v armáde, dr. A. Grybosiová rozoberala vnútornú štruktúru rôznych textov oficiálnych vystúpení. Zaujímavé bolo vystúpenie pracovníkov jazykovej redakcie Poľského rozhlasu a televízie (T. Bereda a H. Marszałeková) o problematike jazykovej správnosti v rozhlase a televízii. V tretej sekcií *Poľský jazyk v škole*, pod vedením doc. E. Polańskiego, odzneli tri referáty: doc. Wiśniewska hovorila o vplyve nárečia na reč žiakov, dr. J. Porayski-Pomsta sa zaoberala kultúrou poľštiny v škole a dr. M. Nagajowa analyzovala cvičenia v písaní a hovorení.

Na tretí deň odzneli štyri referáty. Doc. D. Wesołowska hovorila o nebezpečenstve dezintegrácie základov jazykovej správnosti, prof. M. Jaworski uvažoval o vzájomných reláciach písaného a hovoreného jazyka, dr. D. Bartolová-Jarosińska referovala o diferenciácii spoločnosti a jazykovej norme a mgr. J. Baranowska o vyučovaní poľštiny v škole.

Na kongrese odznelo 29 referátov a 45 diskusných príspevkov. Na záver zhodnotil prof. W. Śmiech priebeh kongresu a predniesol závery, ktoré vyplynuli z rokovania: treba zvýšiť úroveň jazykovej kultúry; zaktuálniť jazykovú normu a rozlíšiť normu hovorennej a písanej podoby jazyka; veľkú pozornosť nadalej venovať jazyku vo všetkých typoch škôl, v komunikačných prostriedkoch a jazyku polonistických stredísk.

Mottom kongresu boli slová veľkého poľského jazykovedca W. Doroszewského *Práca na jazyku je prácou na duchovnej kultúre spoločnosti*. Téma *Poľský jazyk a bohatstvo jeho útvarov* sa odrazila vo všetkých referátoch a diskusných príspevkoch, ale aj v individuálnych rozhovoroch. Kongres ukázal na potrebnosť a užitočnosť konfrontácie názorov, výmeny skúseností a vzájomnej spolupráce všetkých, ktorí záleží na kultúre jazyka.

Organizátori sa postarali o veľmi dobrý priebeh zasadnutia. Účastníci mali možnosť vypočuť si referáty aj vo vestibule a v oddychových priestoroch.

Boli tu aj stánky s najnovšou odbornou literatúrou, slovníkmi, encyklopédiami a inými publikáciami, ktoré sa veľmi ľahko zháňajú. Vo vestibule bola aj výstava publikej činnosti Sliezskej univerzity a výstava fotografií nositeľov Doroszewského ceny (Nagroda im. W. Doroszewskiego), ktorú každoročne udeľuje PRON, Poľská akadémia vied a Národná rada kultúry za činnosť spojenú so šírením kultúry poľského jazyka. Túto cenu prvýkrát udelili 5. mája 1987.

Materiál z kongresu vyjde tlačou.

Marta Pančíková

Slovenčina v našom živote

(HORECKÝ, J.: Slovenčina v našom živote. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladatelstvo 1988. 128 s.)

Napísat knižku, ktorá dobre popularizuje istý vedný odbor alebo isté časti z neho, nie je ľahká vec. Záujem práve o takéto knižky je však veľký, a preto sa popularizačnú literatúru žiada vydávať znova a znova. Problém písania takejto literatúry spočíva nielen v umení jednoducho písaf, ale predovšetkým v dokonalom poznaní príslušného odboru. Hlboké poznanie odboru nie je však iba súhrnom vedomostí o ňom, t. j. vedomostí, ktoré si môže pomerne dobre osvojiť aj šikovný študent. Je to hlboké, dlhorocné a tvorivé spätie s danou vednou disciplínou, je to dobré poznanie jednotlivosti, ale predovšetkým pochopenie celku. Iba z takéhoto nadhľadu možno úspešne podať poznané ďalej, vidieť známe faktky v nových súvislostiach a predstaviť ich čitateľom voľne, s myšľou nespútanou formuláiami z učebníc či vedeckých článkov. Je dobre, že slovakistika má už svojich dobrých popularizátorov. Popri knižkách Jozefa Mistríka patria do tohto radu predovšetkým práce Jána Horeckého. Posledná z nich má názov *Slovenčina v našom živote*. Aká je teda slovenčina v našom živote?

Autor už v úvode naznačuje, že nebude reč o tom, čo môžeme nájsť v školských učebničiach, v akademických gramatikách a slovníkoch či v iných známych sústavných vedeckých opisoch jazyka. J. Horecký si zvolil taký uhol pohľadu, v ktorom sa pozornosť zaostruje na postavenie slovenčiny medzi ostatnými jazykmi sveta, na základné vlastnosti prirodzeného jazyka a napokon na to, ako slovenčina funguje v našej každodennej komunikácii. Naznačené témy sa rozpracúvajú v štyroch kapitolách: 1. *Vznik a vývin slovenčiny*, 2. *Fungovanie jazyka*, 3. *Obsah a forma jazykového znaku*, 4. *Integrácia a diferenciácia slovenčiny*.

Prvá kapitola je venovaná názorom na vznik a vývin jazyka vôbec, miestu slovenčiny v indoeurópskej rodine jazykov a jej postaveniu medzi slovanskými jazykmi. Jazykovú situáciu slovenčiny predstavuje autor z hľadiska vnútornnej a vonkajšej jazykovej situácie. Vonkajšia jazyková situácia je charakterizovaná dvojjazykovosťou, čo právne i fakticky značí, že slovenčina a čeština sú u nás dva rovnoprávne a svojprávne jazyky a používajú sa vo verej-

nom živote paralelne a bez obmedzenia. Vnútorná jazyková situácia je daná vzťahom medzi dvoma našimi národnými jazykmi a jazykmi národností (ukrajinčinou, maďarčinou, poľštinou a čiastočne nemčinou). Tento vzťah sa označuje za dvojjazyčnosť. Dôležité je tu zdôraznenie, že slovenčina je jedným z najdôležitejších znakov národa, takže plní závažnú etnosignifikatívnu funkciu (táto funkcia sa u nás tradične označuje ako národnoreprezentatívna, resp. reprezentatívna; takúto funkciu však mal jazyk dávno predtým, ako sa formovali novodobé národy, preto sa novšie začína používať širší termín *etnosignifikatívna funkcia*).

V druhej kapitole o fungovaní jazyka sa vychádza od vysvetlenia jazykového znaku cez objasnenie rozdielu medzi jazykom a rečou, ďalej cez výklad jazyka ako zložitého systému až k predstavaniu gramatickej stavby jazyka. Horeckého spôsob podania charakterizuje ľahkosť, jednoduchosť, hoci na niekoľkých stránkach sa v kocke rozoberajú základné a aj veľmi abstraktné vlastnosti jazyka. Autorovu schopnosť vyjadriť veci jednoducho ukazuje napr. výklad syntaktického javu aktívnej a pasívnej perspektívy vety. O tomto jave sa píše bez komplikovaného gramatického aparátu, ako o niečom dôverne známom, jednoduchom, čo v reči všetci denne využívame. Pri opise jazykových funkcií J. Horecký stručne opisuje jednak základné funkcie jazyka: *dorozumievaciu* (komunikatívnu), *poznávaciu* (gnozeologickej), *zhromažďovaciu* (akumulačnú) a *národnoreprezentatívnu* (širšie etnosignifikatívnu) a jednak objasňuje význam rečových funkcií, t. j. tých, ktoré sa využívajú v komunikácii (zobrazovacej, výrazovej, výzvovej). Napokon sa venuje aj funkciám jednotlivých jazykových prvkov: *pomenúvacej* (nominatívnej), *ukazovacej* (deiktickej), *vzťahovej* (relačnej), *rozlišovacej* (dištinktívnej), *odhraničovacej* (delimitačnej) a niektorým ďalším.

Tretia kapitola sa zaobera konkrétnymi jazykovými útvarami — pomenovaniami vecí, udalostí, dejov a vlastností čiže slovnou zásobou. Opäť sa tu prejavuje Horeckého schopnosť zhrnúť v širokom zábere súčasné poznatky o členení slovnej zásoby, o tvorení, skladaní a rozvíjaní pomenovaní, o odvodzovaní slov, o skratkových slovách a názvoch inštitúcií, o organizácii slovnej zásoby, ale aj o zvukovej stavbe jazykových znakov a o pravopisných zásadách slovenčiny. Pri všetkých týchto tradičných jazykovedných témeach sa uplatňuje najsúčasnejší, moderný pohľad (napr. v kapitole o pravopisných zásadách sa veci objasňujú pomocou algoritmu).

V poslednej kapitole predstavuje autor slovenčinu v jej rozmanitých formách, t. j. rozvádzá tu svoju známu teóriu o stratifikácii národného jazyka na spisovnú, štandardnú a subštandardnú formu. Všetky tri formy majú celonárodný ráz, a to aj preto, že vychádzajú z rovnakej gramatickej stavby. Tu, pravdaže, znova možno pripomenúť pochybnosti odporcov tejto teórie o tom, či sú naozaj popri spisovnej forme vykryštalizovali až dva relativne samostatné útvary národného jazyka. Na bližšie rozvíjanie a materiálové podopieranie svojej teórie však autor nemá v knižke miesto.

Popri naznačenej vertikálnej spoločenskej diferenciácii sa náš národný jazyk differencuje ešte horizontálne — na zemepisné nárečia. Prirodzene, ani nárečia už nejestvujú vo svojej pôvodnej celistvosti. Najmä vo veľkých mestách sa postupne utvárajú isté formy mestského nárečia, ktoré nie sú už zhodné s pôvodnými dialektmi, ale nezhodujú sa ani s celonárodnými for-

mami. V závere kapitoly autor ešte venuje pozornosť vzťahu slovenčiny k cudzím slovám, k češtine a k iným zemepisne blízkym jazykom. Možno usúdiť, že čitateľ nejazykovedec aj v týchto kapitolkách nájde veľa zaujímavých zistení o svojej materinskej reči.

Knižku *Slovenčina v našom živote* vydavateľ očividne určil študentom slovenčiny. Avšak každý, kto prešiel mnohoročným vyučovaním slovenského jazyka v školách rozličných stupňov a typov, objaví v celkom nových súvislostiach svoje školské poznatky, ktoré sa neraz javili ako samoučelné. To je vlastne aj najväčší prínos knižky.

Mária Pisárčiková

SPYTOVALI STE SA

Koncertant. — Čitateľka K. N. z Banskej Bystrice nás upozorňuje na podstatné meno *koncertant*, ktoré sa nenachádza v slovníkoch. Súčasne nám posieľa text, v ktorom toto podstatné meno našla: *Tak dlho totiž trval pobyt Pavarottiho ako koncertanta a učiteľa v Číne* (Film a divadlo, 1986, č. 23, s. 2). Spytuje sa nás, či je podstatné meno *koncertant* z jazykového hľadiska v poriadku a aký má význam.

Názvy mužských osôb sa tvoria domácimi aj cudzími príponami, pričom podstatné mená s príponou *-ant* súvisia s latinskými príčastiami. Príčastie je základovým slovom tam, kde zreteľne ide o činnosť: lat. *consultans* — konzultujúci čiže konzultant. Na opačnej strane je typ *fabrikant*, kde nejestuvuje lat. príčastie *fabrikans*. Preto aj vykladáme toto slovo nie „kto fabrikuje“, ale „kto má fabriku“.

Slovo *koncertant* patrí do skupiny podstatných mien s príponou *-ant* označujúcich osobu, ktoré sa zaobrajú (v najširšom zmysle slova) abstraktiou vecou označenou základným podstatným menom, napr.: *interpelant* — kto podáva interpeláciu (žiadost poslance vláde o vysvetlenie), *jubilant* — kto oslavuje jubileum, *asignant* — kto vystavuje peňažnú alebo platobnú poukážku (asignáciu), *deklarant* — kto urobil alebo podpísal deklaráciu, kto vydal súhlas s deklaráciou a pod. V rámci skupiny vyčleňujeme menšiu skupinu účastníkov nejakej akcie alebo účinkujúcich na určitom podujatí, napr.: *manifestant* — účastník manifestácie, *rekreatant* — účastník rekreačie, *demonštrant* — účastník demonštrácie a *koncertnat* — účinkujúci na koncerte.

Možno namietnuť, že podstatné meno *koncertant* nie je potrebné, lebo sa ustálili opisné výrazy *koncertný umelec*, resp. *koncertný majster*, *koncertný spevák*, a preto nie je nevyhnutné dotvárať synonymum utvorené príponou *-ant*.

Proti tomuto argumentu možno uviesť, že podstatné meno *koncertant* má istú výhodu v tom, že ide o jednoslovny lexikálny prostriedok. Pravda, až budúcnosť ukáže, či sa tento jednoslovny prostriedok nahradzajúci dvojslovny výraz *koncertný umelec* bude v jazykovej praxi širšie uplatňovať.

Prídavné meno k podstatnému menu *koncertant* má podobu *koncertantský* — vzťahujúci sa na koncertanta, vykonávaný koncertantom.

Na záver: podstatné meno *koncertant* je z jazykového hľadiska priateľné, zaraďuje sa do skupiny názvov osôb, ako sú *interpelant*, *jubilant*, *rekreant* atď.

Pavol Odaloš

Značka kilobytu je kB či KB? — E. Veselý zo Žiliny: „Zdá sa mi, že v uvádzaní rozličných jednotiek v oblasti počítačov vládne zmätok. Prečo sa napr. raz píše kB, inokedy KB a prečo sa vlastne *byte* označuje veľkým písmenom?“

Najprv odpoveď na druhú časť otázky. Jednotka *byte* [vysl. *bajt*] sa označuje veľkým *B* podobne ako *volt* veľkým *V*, napr. *eV*, *kB*. Zmätok je len zdanlivý. Značko *kB* patrí k typu *kV*, kde sa písmenom *k* vyjadruje hodnota *tisíc* čiže 10^3 . V súvislosti s bytmi je však táto značka neologická, lebo počítače pracujú na báze dvojkovej sústavy, nie desiatkovej. V tejto sústave nie je hodnota 1000, ale 1024, t. j. 2^{10} . Značka *KB* sa uvádzá práve preto, aby sa odlišili hodnoty 1000 a 1024.

Ján Horecký

Ks

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Eudovíta Štúra SAV. Ročník 23, 1989, č. 6. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Hlavný redaktor PhDr. Ján Kačala, DrSc., člen korešpondent ČSAV a SAV. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Jarmila Macherová. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30 —, jednotlivé čísla Kčs 3 —. Rozšíruje, objednávky a predplatné prijíma PNS — ÚED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 817 59 Bratislava. Vytláčili TSNP Martin, závod Ružomberok v januári 1989. Rukopis odovzdaný do výroby 17. 3. 1989. Registr. zn. F-7050.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Gottwaldovo nám. 6, 817 84 Bratislava, Czechoslovakia. For all other countries distribution rights are held by KUBON and SAGNER, Inhaber Otto Sagner, Postfach 34 01 08, D-8000 München 34, West Germany.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1989

Cena Kčs 3,—